

Рей Далио

ПРИНЦИПИ ЗА СПРАВЯНЕ В ПРОМЕНЯЩИЯ СЕ СВЕТОВЕН РЕД

София, 2022

Преводът е направен по изданието:

RAY DALIO

**PRINCIPLES FOR DEALING WITH THE CHANGING WORLD ORDER:
WHY NATIONS SUCCEED AND FAIL**

Simon & Schuster · New York

Copyright © 2021 by Ray Dalio

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Даниел Пенев, превод, 2022

© Издателство „Изток-Запад“, 2022

ISBN 978-619-01-1096-5

ПРИНЦИПИ

ЗА СПРАВЯНЕ В
ПРОМЕНЯЩИЯ СЕ
СВЕТОВЕН РЕД

РЕЙ ДАЛИО

*На моите внуци и на внуците на хората
от тяхното поколение, които ще бъдат участници
в написването на продължението на тази история:
нека силата на еволюцията бъде с вас.*

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение	1
-----------------	---

Част I

КАК РАБОТИ СВЕТЪТ

1	Големият цикъл накратко.....	23
2	Определящите фактори	59
	Определящите фактори. Приложение	83
3	Големият цикъл на парите, кредитите, дълговете и икономическата активност	105
4	Променящата се стойност на парите	133
5	Големият цикъл на вътрешния ред и безредие.....	151
6	Големият цикъл на международния ред и безредие	195
7	Инвестиране на фона на Големия цикъл	219

Част II

КАК Е РАБОТИЛ СВЕТЪТ ПРЕЗ ПОСЛЕДНИТЕ 500 ГОДИНИ

8	Последните 500 години накратко	245
9	Големият цикличен възход и упадък на Нидерландската империя и на нидерландския гулден	267
10	Големият цикличен възход и упадък на Британската империя и на британската лира	293
11	Големият цикличен възход и упадък на САЩ и на щатския долар	333
12	Големият цикличен възход на Китай и на китайския юан.....	365
13	Отношенията и войните между САЩ и Китай	427

Част III

БЪДЕЩЕТО

14	Бъдещето	467
	Приложение. Компютърен анализ на условията във водещите страни в света и перспективите пред тях.....	517
	Показалец	553
	Благодарности	565
	За автора	567

КАК ДА ЧЕТЕТЕ ТАЗИ КНИГА

- В процеса на писане на тази книга се чудех дали да заложа на пълнотата, или да избира краткостта и реших да обединя двата подхода, като откроявам определени части в получер, за да създам версия на текста за бързо четене. **Ако искате да прочетете кратката версия, четете само онова, което е в получер; ако искате да задълбаете в темата, прочетете целия текст.**
- Също така исках да предложа няколко непреходни и универсални принципа за успешно справяне с реалността. Откроих тези принципи с ●, т.е. *добавих червена точка пред тях и ги поставих в курсив.*
- По някои от темите, разгледани в книгата, имах допълнителна информация, която сметнах, че ще бъде интересна на някои читатели, но не на всички и затова реших да я представя под формата на приложение към съответната глава. Свободни сте да четете и да прескачате части от книгата по ваше желание.
- В края на книгата ще намерите речник на абривиатурите, използвани в някои от графиките.
- И накрая, за да не стане книгата твърде обемна, предлагам допълнителни ресурси в сайта *economicprinciples.org*, включително материали за справка, цитати, още данни за използваните индекси и др.

ВЪВЕДЕНИЕ

Времената, които ни очакват, ще бъдат коренно различни от онава, което сме преживели досега в нашия живот, но ще наподобяват редица по-ранни периоди в историята. Питате се откъде знам това? Ами просто времената винаги са били такива.

През последните петдесетина години, за да изпълнявам добре отговорностите си, аз трябваше да разбера най-важните фактори, които определят успехите и провалите на държавите и техните пазари. Дадох си сметка, че за да предугаждам и да се справям със ситуации, с които по-рано никога не съм се сблъсквал, трябва да изучавам възможно най-много аналогични случаи в историята, за да разбера как и защо са се случили. Това ми позволи да формулирам принципи за ефективно справяне с тези предизвикателства.

Преди години забелязах появата на няколко големи тенденции, които не се бяха проявявали в моя живот, но го бяха правили многократно в историята. Най-важното беше, че виждах сливането на огромни дългове и нулеви или почти нулеви лихвени проценти, което доведе до мащабно печатане на пари в трите основни резервни валути в света; големи политически и социални конфликти в отделни страни, особено САЩ, заради най-големите икономически, политически и ценностни пропасти между хората през последния век; и до възхода на нова световна сила (Китай), поставяща на изпитание настоящата световна сила (САЩ) и съществуващия световен ред. Най-скорошният подобен период обхващаше годините от 1930 до 1945 г. Това ми се стори доста притеснително.

Знаех, че не бих могъл да разбера какво се случва наистина и да се справя с онава, което ме очаква, освен ако не проуча аналогични периоди в миналото. Това доведе до настоящия анализ на възхода и

упадъка на империите, техните резервни валути и техните пазари. С други думи, за да разбера какво се случва и какво би могло да се случи през следващите няколко години, трябваше да проуча механизмите на подобни случаи в историята – като периода между 1930 и 1945 г., възхода и падението на Нидерландската и Британската империя, възхода и падението на китайските династии и др.* Бях задълбал в проучването си, когато настъпи пандемията от ковид, което е още едно от онези големи събития, които никога не се бяха случвали в живота ми, но се бяха случвали много пъти в миналото. Предишни пандемии станаха част от това проучване и техният анализ ми показва, че природни стихии, които ни хващат неподготвени – като заболявания, глад и наводнения, – трябва да бъдат разглеждани като вероятни явления, тъй като те се случват рядко, но по всички показатели оказват по-голямо въздействие върху живота ни дори от най-големите икономически депресии и войни.

Изучавайки историята, установих, че тя обикновено протича под формата на относително добре очертани цикли като циклите в живота на организмите, които еволюират със смяната на поколенията. Всъщност историята и бъдещето на човечеството могат да се разглеждат просто като сбор на всички индивидуални житейски истории, разгръщащи се във времето. Видях как тези истории се вливат една в друга и се превръщат в един всеобхватен разказ за времето от началото на писаната история до днес, в който едни и същи неща се случват отново и отново на практика по едни и същи причини и в същото време еволюират. **Наблюдавайки как множество взаимно свързани случаи еволюират заедно, можех да видя и моделите, и причинно-следствените връзки, които ги ръководят, и да си представя бъдещето въз основа на наученото. Тези събития се бяха случвали много пъти в историята и бяха елементи от един цикъл на възход и упадък на империи и повечето аспекти на империите – например нивото на обра-**

* Нека бъде ясно: макар че описвам тези цикли от миналото, аз не съм от хората, които вярват, че това, което се е случвало преди, непременно ще продължи да се случва и в бъдеще, без да разбират причинно-следствените връзки, които водят до промени. Моята цел е преди всичко да ви покана да се присъедините към мен в разглеждането на тези причинно-следствени връзки и след това заедно да използваме новопридобитото си разбиране за тях, за да проучим какво може да ни очаква и да съгласуваме принципи за справяне с тези бъдещи предизвикателства по възможно най-добрия начин. (Всички бележки без изрично отбелязаните са на автора.)

зованост на хората, нивото на производителност, нивото на търговия с други държави, техните войски, техните валути и други пазари и т.н.

Всеки един от тези аспекти, или сили, се е развил циклично и всички те са имали връзка помежду си. Например нивото на образование на хората в една страна влияе на нивото на тяхната производителност, което влияе на нивото на търговията на страната с други страни, което влияе на размера на военната мощ, която е необходима за защитата на търговски пътища; взети заедно, тези фактори влияят на валутата на страната и на други пазари, което влияе на редица други неща. Промените в тези фактори образуват икономически и политически цикли, които се развиват в рамките на дълги периоди – например при една много успешна империя или династия този цикъл може да продължи 200 или 300 години. **Всички империи и династии, които проучих, са се издигнали и са западнали в рамките на класически Голям цикъл с отличителни елементи, които ни позволяват да видим къде в този цикъл се намираме днес.**

Големият цикъл генерира люшкания между 1) периоди на мир и просперитет с високи нива на съзидателност и производителност, които водят до значително подобряване на стандарта на живот, и 2) периоди на депресии, революции и войни, през които хората водят борба помежду си в стремежа да си осигурят богатства и власт, което води до унищожаването на голям брой богатства, човешки животи и други скъпи за нас неща. Проучването ми показва, че мирните/съзидателните периоди са продължавали много по-дълго от депресивните/революционните/военните периоди, като обикновено съотношението е било приблизително 5:1. На този фон бихме могли да кажем, че депресиите и революциите са преходни периоди между обичайно мирните/съзидателните периоди.

Независимо че мирните/съзидателните периоди със сигурност са по-приятни за повечето хора, всички тези събития и явления изпълняват определена функция в процеса на еволюцията, така че в по-широк смисъл не са нито добри, нито лоши. Периодите на депресии и революции генерират огромна разруха, но подобно на пречистващи бури те също така премахват слабости и крайности (като твърде големи дългове) и водят до ново начало под формата на завръщане към фундаментални принципи върху по-здрави основи (макар и по болезнен начин). С разрешаването на конфликта става ясно кой каква власт има и тъй като повечето хора отчаяно искат да живеят в мир, се стига до решение, с което се създават нови парични, икономически и политически системи – които заедно образуват нов световен ред – и което благоприятства

за установяването на нов период на мир и съзидателност. В рамките на този цикъл оперират други цикли. Има например дългосрочни дългови цикли, траещи около 100 години, и краткосрочни дългови цикли с продължителност от около осем години. В рамките на тези краткосрочни цикли има дълги периоди на растеж и просперитет, прекъсвани от по-кратки периоди на рецесия, а тези цикли са съставени от още по-кратки цикли и т.н.

Преди да ви се завие свят от обсъждането на всички тези цикли, искам ясно да посоча, че когато циклите се подредят в права линия, тектонските плочи на историята се разместват и животът на всички хора претърпява големи промени. Понякога тези размествания са ужасни, друг път – удивителни. В бъдеще със сигурност ще има такива размествания и повечето хора няма да успеят да ги предвидят. С други думи ● **колебанията в условията от една крайност в друга под формата на цикли е нормата, а не изключението.** В историята има много малко държави и много малко векове, в които не е имало поне един период на растеж, хармония или просперитет и поне един период на депресия, гражданска война или революция, така че е редно да очакваме и двете. При все това в исторически план повечето хората са смятали (и все още смятат), че бъдещето ще бъде леко променен вариант на близкото минало. Това е така, защото ● **периодите на наистина голям разцвет и периодите на наистина голяма разруха, както много други неща, се случват приблизително веднъж в живота на човек и следователно са изненадващи за нас, освен ако не сме проучили историческите модели в продължение на много поколения.** Тъй като люшканията между прекрасни и ужасни периоди обикновено са доста раздалечени едно от друго, ● **бъдещето вероятно ще изглежда по много различен начин от това, което хората очакват.**

Например баща ми и по-голямата част от връстниците му, които са преживели Голямата депресия и Втората световна война, не са могли да си представят следвоенния икономически бум, защото той се е различавал от предишните им преживявания, а не е наподобявал на тях. Имайки предвид техния житейски опит, разбирам защо те не биха си помислили да вземат заем и да инвестират спечелените с много труд свои спестявания на фондовия пазар и това обяснява защо те са пропуснали възможността да се възползват от този бум. Аналогично, разбирам защо десетилетия по-късно онези, които са познавали единствено периоди на икономически разцвет, финансиран чрез заеми, и никога не са преживявали депресия или война, бяха склонни да теглят големи заеми с цел спекула и смятаха депресията и войната за невъзможни. Същото нещо

важи за парите: след Втората световна война парите бяха „твърди“ (т.е. обвързани със златото) до момента, в който през 70-те години правителствата на някои държави не направиха парите „меки“ (т.е. фиатни), за да създадат условия за отпускане на заеми и да предотвратят фалита на някои организации. В резултат на това към момента, в който пиша тази книга, повечето хора вярват, че трябва да вземат повече пари назаем, въпреки че в исторически план заемите и периодите на икономически растеж, финансиран чрез заеми, са водели до депресии и вътрешни и международни конфликти.

Разбирането на историята по този начин повдига въпроси, чиито отговори ще ни дадат ценни подсказки за това как ще изглежда бъдещето. Например през целия ми живот доларът е бил водещата резервна валута в света, паричната политика е била ефективен инструмент за стимулиране на икономиката, а демокрацията и капитализмът са били смятани съответно за най-добрата политическа и най-добрата икономическа система. Всеки, който изучава историята, може да види, че **никоя форма на управление, никоя икономическа система, никоя валута и никоя империя не трае вечно, но въпреки това почти всеки е изненадан и съсипан, когато те рухнат.** Съвсем естествено се запитах как аз и хората, за които ме е грижа, бихме могли да разберем, че навлизаме в един от периодите на депресия, революция или война, и как бихме могли да се оправим в тези условия. Тъй като професионалната ми отговорност е да пазя благосъстоянието независимо от състоянието на средата, трябваше да разбера какво и защо се случва и да си изработя стратегия, която е щяла да даде резултат в различни исторически периоди, включително в подобни опустошителни времена.

Целта на тази книга е да предаде онова, което научих и което ми е помагало през годините. Вярвам, че опитът ми би могъл да е от помощ и на вас. Затова го предоставям на вашето внимание.

КАК СЕ НАУЧИХ ДА ПРЕДВИЖДАМ БЪДЕЩЕТО, КАТО ИЗУЧАВАМ МИНАЛОТО

Макар че може да изглежда странно, че един инвестиционен мениджър, който трябва да взема инвестиционни решения в кратки времеви рамки, обръща такова голямо внимание на историята в дългосрочен план, от опит съм научил, че се нуждаем от тази перспектива. Моят подход не е академичен и не е създаден за научни цели; това е много прак-

тичен подход, който следвам, за да върша добре работата си. Играта, която играя, изисква от мен да разбирам какво е вероятно да се случи на различни икономики по-добре от конкуренцията. Затова от петдесетина години наблюдавам отблизо повечето от водещите икономики и техните пазари – както и политическите условия в тези страни, тъй като те влияят и на двете – в опит да разбера достатъчно добре какво се случва, за да мога да заложа на него. От годините, прекарани в борба с пазарите и в опити да формулирам принципи за постигане на успех в тази борба, съм научил, че **● способността на човек да предвижда и да се справя добре с бъдещето зависи от това, доколко той разбира причинно-следствените връзки, които водят до промяна, и че способността му да разбира тези причинно-следствени връзки се развива чрез изучаване на начина, по който те са се променяли в миналото.**

Стигнах до този подход, след като научих по болезнен начин, че най-големите грешки, които съм допускал в кариерата си, са се дължали на това, че съм пропуснал да опозная големи пазарни размествания, които не са се случвали в рамките на моя живот, но са се случвали много пъти преди това. Първата такава голяма изненада за мен дойде през 1971 г., когато бях на 22 години и работех като чиновник на Нюйоркската фондова борса през лятото. Обожавах работата, защото ставаше дума за забързана игра на печелене и губене на пари, която се играеше в салон за търгуване на ценни книжа от хора, на които им харесваше да се забавляват заедно – дотолкова, че водеха битки с водни пистолети в самия салон. Бях погълнат от тази игра, която ми позволяваше да наблюдавам големите събития по света и да залагам как те ще се отразят на пазарите. Понякога положението можеше да е доста драматично.

В неделната вечер на 15 август 1971 г. президентът Ричард Никсън обяви, че САЩ няма да изпълнят обещанието си да позволят размяната на хартиени долари срещу злато. Докато слушах речта на Никсън, осъзнах, че американското правителство беше отказало да изпълни свое обещание и че парите такива, каквито ги познавахме, вече ги нямаше. Това няма как да е добре, помислих си. Затова в понеделник сутринта влязох в салона на фондовата борса, очаквайки да настъпи безредие, когато цените на акциите се сгромоляшат. Действително имаше голяма връва, но не като тази, която очаквах. Вместо да паднат, цените на акциите скочиха с около четири процента в отговор на рязкото падане на долара. Бях шокиран. Причината беше, че дотогава не бях преживявал период на обезценяване на валутата. В следващите дни се зарових в историята и видях, че по-рано е имало многобройни случаи на обезценяване на валути, които са оказали сходен ефект върху фондовите пазари.

Проучих въпроса допълнително и освен че разбрах каква е причината за този ефект, научих и нещо ценно, което по-късно много пъти щеше да ми бъде от помощ. Трябваше да преживея още няколко такива болезнени изненади, за да проумея, че е необходимо да разбере всички големи икономически и пазарни събития от последните 100 и повече години във всички водещи страни.

С други думи, ако в миналото се беше случило някакво голямо и важно събитие (като Голямата депресия), аз нямаше как да бъда сигурен, че няма да се случи и на мен. Следователно трябваше да разбера какво и как се е случило и да се подготвя за действие, в случай че тази ситуация се повтори. Покрай проучванията си видях, че много пъти са се случвали едни и същи неща (например депресии), и си дадох сметка, че като изучавам тези събития, точно както докторите изучават много случаи на определено заболяване, бих могъл да разбера по-задълбочено техните механизми на действие. Изучавах тези събития количествено и качествено през моите собствени преживявания, като говорех с водещи експерти, четях страхотни книги и се ровех в статистически данни и архиви заедно с великолепия изследователски екип, който имам до себе си.

В този процес на учене се оформи визуализация на архетипната последователност на периодите на нарастване и намаляване на богатствата и властта. Архетипът ми помага да видя причинно-следствените връзки, които определят обичайното развитие на тези случаи. С помощта на този архетипен модел мога да изучавам отклонения от него и да се опитам да ги обясня. След това към тези мисловни модели прибавям алгоритми, за да мога да наблюдавам условията, които имат отношение към моите архетипи, и да вземам решения на тази база. Този процес ми помага да подобрявам разбирането си за причинно-следствените връзки до момента, в който мога да формулирам правила за вземане на решения – т.е. принципи за справяне в моята реалност – под формата на твърдения от типа „ако/тогава“ – т.е., ако се случи X, тогава залагам на Y. След това наблюдавам как се развиват събитията в реалността спрямо този модел и нашите очаквания. Следвам този много систематичен подход заедно с партньорите ми в „Бриджуотър Асошиейтс“. Ако събитията отговарят на модела, продължаваме да залагаме на онова, което обикновено следва; ако събитията започнат да се отклоняват от модела, опитваме се да разберем причините и коригираме курса си. Този процес ми помогна както да разбере големите причинно-следствени връзки, определящи хода на тези събития, така и да стана далеч по-смирнен. Действам по този начин непрекъснато и ще продължа да го правя до

края на живота си, така че това, което четете в момента, е работа в процес на развитие.*

ТОЗИ ПОДХОД ВЛИЯЕ НА НАЧИНА, ПО КОЙТО ГЛЕДАМ НА ВСИЧКО

Разглеждането на събитията по този начин ми помогна да променя перспективата си – от това да съм фокусиран върху бурята, която заплашва да ме застигне, до това да се издигна над събитията и да видя моделите, по които се разгръщат във времето.** Колкото повече свързани явления можех да разбера по този начин, толкова по-добре можех да видя как те си влияят взаимно – например каква е връзката между икономическия и политическия цикъл – и как си взаимодействат за дълги периоди от време.

Според мен причината хората обикновено да не са подготвени за големите еволюционни промени в живота им е в това, че те пре-

* Следвам този подход например по отношение на дълговите цикли, тъй като през последните 50 години ми се е налагало да се оправям на фона на много такива цикли, а и те са най-важната движеща сила във връзка с големите икономически и пазарни промени. Ако проявявате интерес към моя модел за разбиране на големи дългови кризи и реалните събития, на които се основава той, можете да прочетете книгата ми „Принципи за справяне в условия на големи дългови кризи“ (*Principles for Navigating Big Debt Crises*), която е налична в безплатен електронен вариант на economicprinciples.org, както и в хартиен формат, който ще намерите в книжарниците или онлайн. Изучавал съм редица големи и важни събития (като депресии, хиперинфлация, войни, кризи на платежния баланс и др.) с помощта на този подход обикновено защото съм бил принуден да разбера необичайни явления в развитие в заобикалящата ме среда. Именно тази перспектива позволи на „Бриджуотър“ да премине гладко през финансовата криза от 2008 г., докато други компании изпитваха сериозни затруднения.

** Подхождам по този начин на практика към всичко. Например, за да изградя и управлявам бизнеса си, аз трябваше да разбера как мислят хората и да усвоя принципи за справяне с тази реалност, което направих с помощта на този подход. Ако се интересувате от това, което научих по неикономически и непазарни въпроси от този тип, можете да прочетете книгата ми „Принципи“, която е налична както безплатно в мобилното приложение „Принципи в действие“ (*Principles in Action*), така и в книжарниците. [У нас книгата е издадена през 2018 г. от изд. „Изток-Запад“. – Б.пр.]

живяват само една частичка от онова, което се случва. Ние сме като мишки, погълнати от задачата да носят трохи в рамките на своя много кратък живот, вместо да наблюдаваме голямата картина на моделите и циклите и да разбираме важните и взаимно свързани сили, които ги задвижват, къде се намираме ние в тези цикли и как-во е вероятно да се случи. След като придобих тази перспектива, достигнах до убеждението, че в историята има ограничен брой личностни типове*, които вървят по ограничен брой пътеки, по които се сблъскват с ограничен брой ситуации, в резултат на което се раждат ограничен брой истории, които се повтарят във времето. Единствените променливи са дрехите, които героите носят, езиците, на които говорят, и технологиите, които използват.

КАК СЕ СТИГНА ДО ТОВА ИЗСЛЕДВАНЕ

Едно изследване доведе до друго, което ме подтикна да проведа това изследване. По-конкретно:

- Изучаването на паричните и кредитните цикли в историята отвори очите ми за дългосрочния цикъл на дълговите и капиталовите пазари (който обичайно трае между 50 и 100 години), в резултат на което разглеждам това, което се случва в момента, по много различен начин от този, по който щях да ги разглеждам, ако не бях придобил тази перспектива. Например покрай финансовата криза от 2008 г. лихвените проценти удариха нулата и централните банки отговориха с печатане на пари и купуване на финансови активи. Аз бях проучил идентичните събития от 30-те години на миналия век, което ми помогна да видя как и защо печатането на много пари и генерирането на големи кредити и дългове от централните банки са довели до увеличаване на цените на финансовите активи преди 90 години, което увеличава неравенствата в богатствата и води до настъпването на епоха на популизъм и конфликти. Днес на-

* Споделям гледната си точка за тези различни начини на мислене в „Принципи“. Няма да ги описвам тук, но насочвам вниманието ви към книгата, в случай че искате да научите повече по темата.

блюдаваме същите явления в контекста на събитията в света от 2008 г. насам.

- През 2014 г. исках да прогнозирам темповете на икономически растеж в няколко страни, тъй като те засягаха нашите инвестиционни решения. Използвах същия подход на изучаване на много реални случаи, за да открия двигателите на растеж и да изготвя непреходни и универсални показатели за прогнозиране на темповете на растеж на отделни страни за 10-годишни периоди. Така разбрах в дълбочина защо някои страни се справяха добре, а други – зле. Обединих тези показатели в мерки и уравнения, които използвах по онова време (и все още използваме), за да изчисля приблизителните темпове на растеж на двайсетте най-големи икономики през следващите 10 години. Това проучване ни беше полезно, но осъзнах, че то би могло да е от помощ и на икономическите стратегии, защото, виждайки тези непреходни и универсални причинно-следствени връзки, те щяха да знаят, че ако променят X , това ще има ефект Y в бъдеще. Установих също, че тези ключови икономически показатели (като качеството на образование и нивото на задлъжнялост), които разглеждахме за период от 10 години, бележат относителен спад в САЩ в сравнение с големи развиващи се страни като Китай и Индия. Темата на проучването е „Производителност и структурни реформи: защо страните успяват и се провалят и какво трябва да се направи, за да могат и провалящите се страни да постигат успехи“ (*Productivity and Structural Reform: Why Countries Succeed and Fail, and What Should be Done So Failing Countries Succeed*). (Това проучване, както и всяко друго проучване, което споменавам тук, е достъпно безплатно на economicprinciples.org.)
- Скоро след избирането на Доналд Тръмп за президент на САЩ и на фона на все по-осезаемо нарастващата популярност на популизма в развитите страни се захв с проучване на тема „Явлението популизъм“ (*Populism: The Phenomenon*). То ми показва как неравенствата в доходите и ценностните разминавания между хората са довели до дълбоки социални и политически конфликти през 30-те години на миналия век, които наподобяват съществуващите днес конфликти. Показа ми още как и защо популистите вляво и популистите вдясно са по-националистично, войнствено, протекционистки и конфронтационно настроени – както и какви са последиците от това. Видях колко сериозен може да

стане конфликтът между икономическото/политическото ляво и дясно и значителното въздействие, което този конфликт оказва върху икономиките, пазарите, богатствата и властта, което ми помогна да разбера по-добре и тогавашните, и днешните събития.

- Провеждайки тези проучвания и наблюдавайки редица неща, които се случваха край мен, забелязах много големи икономически неравенства в САЩ, които не можеше да се видят само на базата на средните икономически стойности. Затова разделих икономически активната част от населението на пет равни групи – от най-богатите 20% през следващите 20% и така до онези 20% от хората с най-ниски доходи – и анализирах условията, в които живееха, поотделно. Така се родиха две проучвания. В „Нашият най-голям икономически, социален и политически проблем: Наличието на две икономики – горните 40% и долните 60%“ (*Our Biggest Economic, Social, and Political Issue: The Two Economies – the Top 40 and the Bottom 60%*) разгледах драматичните разлики в условията на живот на „имащите“ и „нямащите“, което ми помогна да разбера начеващото усиляване на поляризацията и популизма в обществото. Резултатите от това изследване наред с близкия досег до неравенствата откъм доходи и възможности в някои общности в Кънектикът и училищата там, който аз и съпругата ми имахме покрай нейната филантропска дейност, доведоха до друго проучване – „Защо и как трябва да бъде реформиран капитализмът“ (*Why and How Capitalism Needs to Be Reformed*).
- В същото време покрай дългогодишните ми международни работни ангажименти и проучвания за други страни наблюдавах огромни глобални икономически и геополитически размествания, особено в Китай. **Посещавам Китай от 37 години и имам късмета да се запозная добре с начина на мислене на водещи икономически стратегии и на широк кръг от други хора. Този пряк контакт ми помогна да видя отблизо мотивите зад техните действия, които произведоха забележителен напредък.** Факт е, че тези хора са с основна заслуга Китай да се превърне в реален конкурент на САЩ в производството, търговията, технологиите, геополитиката и световните капиталови пазари, така че начинът, по който са направили това, трябва да се изследва и осмисли без предразсъдъци.

Най-скорошното ми проучване, на което се базира тази книга, се роди от нуждата да разбера три големи явления, които не се бяха случвали в рамките на моя живот, и произтичащите от тях въпроси:

- 1. Дългосрочният цикъл на дълговите и капиталовите пазари: никога преди в нашия живот лихвите по толкова много дългове не са били толкова ниски или отрицателни, колкото са към момента на писане на този текст. Стойността на парите и дълговите активи е поставена под въпрос от нивото на тяхното търсене и предлагане. През 2021 г. лихвите върху дългове на стойност над 16 трилиона щатски долара са били отрицателни и скоро ще се наложи да бъдат продадени нови дългове в необичайно голям размер, за да могат да се запълнят съществуващите дефицити. Това се случва на фона на задаващи се на хоризонта огромни пенсионни и здравни задължения. Тези обстоятелства ме подтикнаха да си задам някои интересни въпроси. Естествено беше да се запитам защо някой би искал да държи дългове с отрицателна лихва и колко още могат да се понижат лихвите. Чудех се също какво ще се случи с икономиките и пазарите, когато лихвите не могат да продължат да падат повече, и как централните банки биха могли да стимулират икономическата активност, когато настъпи следващият неизбежен период на спад. Биха ли централните банки напечатали далеч повече пари, което би предизвикало понижаване на стойността на валутата? Какво би се случило, ако стойността на валутата, в която са деноминирани задълженията, падне, докато лихвите са толкова ниски? Тези въпроси ме накараха да се запитам какво биха направили централните банки, ако инвеститорите се отдръпнат от дълговете, деноминирани в основните резервни валути в света (т.е. доларът, еврото и китайският юан), което може да се очаква, ако стойността на парите, които те получават обратно, се обезценява и в същото време лихвите по тези плащания са толкова ниски.**

Резервната валута е валута, която се приема като средство за трансакции и спестявания по света. Страната, която печата водещата валута в света (сега това са САЩ, но както ще видим, положението се е променяло в историята), е в много влиятелна позиция и дълговете, деноминирани във водещата резервна валута в света (т.е. задълженията, които в момента са деноминирани в щатски долари), са най-същественният градивен елемент на световните капиталови пазари и иконо-

мики. Историята показва, че всички предишни резервни валути в един момент са преставали да бъдат такива и това често е имало тежки последствия за страните, притежаващи тази специална власт. Затова започнах да се чудя дали, кога и защо доларът ще загуби статута си на водеща резервна валута в света, коя валута би могла да го замести и как това би променило света, който познаваме днес.

2. **Цикълът на вътрешния ред и безредие: икономическите, ценностните и политическите неравенства в наши дни са по-големи от когато и да било преди в моя живот.** Изучавайки събитията от 30-те години на миналия век и други предишни епохи, които също са се характеризирали с високи нива на поляризация, разбрах, че това кой ще излезе победител (лявото или дясното) ще окаже много голямо въздействие върху икономиките и пазарите. Естествено беше да се замисля до какво биха довели днешните неравенства. От изучаването на историята съм установил, че **когато неравенствата в богатствата и различията в ценностите са големи и има икономическа криза, има голяма вероятност да се стигне до сериозни конфликти във връзка с разпределянето на парчетата от баницата.** Как ще взаимодействат помежду си обикновените хора и политическите стратегии при настъпването на следващата икономическа криза? Бях особено разтревожен заради ограниченията пред централните банки да намалят адекватно лихвените проценти с цел стимулиране на икономиката. Освен че са неефективни, традиционните инструменти като печатането на пари и купуването на финансови активи (мярка, която днес е позната като „количествено облекчаване“) също така увеличават неравенствата в доходите на хората, тъй като купуването на финансови активи тласка цените им нагоре, което облагодетелства богатите, които притежават повече финансови активи от бедните. До какво би довело това в бъдеще?
3. **Цикълът на международния ред и безредие: за първи път в живота ми САЩ имат истински конкурент.** (Съветският съюз беше само военен, никога сериозен икономически конкурент.) Китай се превърна в конкурент на САЩ на повечето фронтове и придобива мощ в тези области по-бързо. Ако тенденциите се запазят, Китай ще стане по-силен от САЩ по отношение на най-важните лостове, чрез които една империя утвърждава доминацията си. Или най-малкото ще бъде достоен

съперник. Следя отблизо двете страни през по-голямата част от живота си и сега виждам, че конфликтът между тях се разраства бързо, особено в сферата на търговията, технологиите, геополитиката, капиталите и икономическите/политическите/социалните идеологии. Не спирам да се питам как ще се развие и до какви промени ще доведе съперничеството между тях в тези области, както и какви ще са последиците от това за всички нас.

За да придобия необходимата перспектива за тези фактори и да разбера до какво може да доведе тяхното преплитане, разгледах възхода и упадък на всички водещи империи и техните валути през последните 500 години, фокусирайки се най-вече върху трите най-големи империи и валути: Американската и щатския долар, които са най-важни; Британската и британската лира, които са били най-важни преди това; и Нидерландската и нидерландския гулден, които са били най-важни в още по-далечното минало. Обърнах внимание, макар и по-слабо, и на останалите шест значими, но финансово по-слабо доминиращи империи – Германия, Франция, Русия, Япония, Китай и Индия. Сред тях се съсредоточих главно върху Китай, като проучих историята му от 600 години насам, защото 1) Китай е играл изключително важна роля в исторически план, 2) Китай играе изключително важна роля днес и вероятно ще играе още по-важна роля в бъдеще и 3) Китай ни дава възможност да разгледаме възходите и паденията на много династии, което ми помогна да разбера по-добре моделите и факторите зад тези процеси. Така придобих по-ясна представа за значимата роля на други фактори, най-вече технологиите и природните стихии.

Анализирайки всички тези събития, разиграли се в различни империи и в различни периоди, аз установих, че великите империи обикновено просъществуват грубо 250 години плюс-минус 150 години, като в рамките на тези периоди в тях протичат големи икономически, дългови и политически цикли с продължителност от 50 до 100 години. Изучавайки тези епизоди на възход и упадък поотделно, се запознах с архетипния начин на тяхното функциониране, което впоследствие ми позволи да анализирам разликите между тях и причините за тези разлики. Научих много в течение на това изследване. Сега пред мен стои предизвикателството да се опитам да ви предам наученото.

Възможно е да пропуснете да забележите тези цикли, ако наблюдавате събитията твърде отблизо или разглеждате средните стойности вместо отделните случаи. Почти всички говорят за това, което се случва днес, но никой не говори за тези големи цикли, независимо че те са най-

големите двигатели на това, което се случва в момента. Когато разглеждате цялостната картина или средните стойности, не виждате отделните случаи на възход и упадък, които са много по-машабни. Например, ако погледнете средната стойност на един показател, свързан с фондовите пазари (като индекса „Ес енд Пи 500“), без да разгледате резултатите на отделни компании, ще пропуснете важния факт, че почти всички отделни случаи, на базата на които е изчислена средната стойност, имат периоди на поява, растеж и смърт. Ако бяхте преживели някое от тези събития, щяхте да летите стремглаво нагоре, след което щяхте да полетите право надолу и да се разбиеете в земята, освен ако не бяхте диверсифицирали и възстановили баланса в залозите си (както прави например „Ес енд Пи“, когато изготвя индекса) или не бяхте съумели да разпознаете възходящите и низходящите периоди преди останалите, за да можете да се придвижвате добре. Под „придвижвате“ нямам предвид просто това да променяте позицията си на различни пазари – когато става дума за изгряващи и залязващи империи, използвам глагола „придвижвам“ във връзка с почти всичко, включително къде живеете.

Така стигаме до следващата точка: ● **не можете да видите голямата картина, ако сте фокусирани върху детайлите.** Макар че ще се опитам да нарисувам тази голяма и широкообхватна картина точно, няма как да я нарисувам съвсем прецизно. Освен това, ако искате да видите и разберете тази картина, имайте предвид, че няма да можете да го направите прецизно. Причината е в това, че разглеждаме мегамакроцикли и хода на еволюцията за много дълги периоди от време. За да видите тези явления, ще се наложи да оставим детайлите настрана. Разбира се, там, където подробностите са важни, както често се случва, ще трябва да се прехвърлим от много голямата и неточна картина към по-подробна такава.

Разглеждането на събитията от миналото през тази мегамакроперспектива ще промени радикално начина, по който гледате на нещата. Например, тъй като обхванатият от този анализ период е много голям, много от най-съществените неща, които приемаме за даденост, и много от понятията, с които ги описваме, не са съществували през цялото време. По тази причина ще си позволя неточности в изказа, така че да мога да обрисувам голямата картина, без да се опитам в привидно важни неща, които в контекста на нашия анализ могат да се разглеждат като подробности.

Ето пример. Чудех се доколко е редно да се притеснявам за разликите между „страна“, „кралство“, „нация“, „държава“, „племя“, „империя“ и „династия“. В наши дни най-често използваме думата „страна“. Но

страните във вида, в който ги познаваме, се появяват едва през XVII в. след Трийсетгодишната война в Европа. С други думи, преди това не е имало страни – като цяло, макар и невинаги, е имало държави и кралства. В някои части на света все още съществуват кралства и те могат да бъдат объркани със страни, а на места те са и двете едновременно. Като цяло, макар и невинаги, кралствата са малки, страните са по-големи, а империите са най-големи (те се разпростират отвъд границите на кралството или страната). В много случаи връзките между тях далеч не са чак толкова ясни. Британската империя е била най-вече кралство, което постепенно е еволюирало в страна и след това в империя, която се е простирила далеч отвъд границите на Англия, в резултат на което нейните владетели са контролирали големи територии и много други народи освен англичаните.

Факт е също, че при всяка от тези управлявани по уникален начин организирани общности – държави, страни, кралства, племена, империи и т.н. – хората, които са начело, контролират населението по различни начини, което води до допълнително объркване за търсещите прецизност. Например в някои случаи империите се простират върху територии, окупирани от доминираща сила, докато в други те представляват земи под влиянието на доминираща сила, която упражнява това свое влияние чрез заплахи и награди. Британската империя, общо взето, е окупирала страните под нейна власт, докато Американската империя упражнява контрол по-скоро чрез награди и заплахи – макар че това не е напълно вярно, тъй като към момента на писане на този текст САЩ имат военни бази в най-малко 70 страни. Ясно е, че има Американска империя, но не е толкова ясно какво точно включва тя. Във всеки случай разбирате какво имам предвид – стремежът към прецизност може да ни попречи да посочим най-големите и най-важни неща. Затова ще се наложи да проявите толерантност към големите неточности, които си позволявам. В тази връзка вероятно ще разберете решението ми отгук насетне да използвам понятието „страна“ по отношение на тези организирани общности, макар че не всички са страни в точния смисъл на думата.

С оглед на тези уговорки някои ще кажат, че сравняването на различни страни с различни системи в различни периоди е невъзможно. Макар че разбирам тази гледна точка, искам да ви уверя, че ще се постарая да обясня всяка една значителна разлика и че универсалните прилики са много повече от разликите. Би било тъжно, ако позволим на разликите да ни попречат да видим приликите, които ни дават достъп до уроците на историята, от които се нуждаем.

ПОМНЕТЕ, ЧЕ ТОВА, КОЕТО НЕ ЗНАМ, Е МНОГО ПОВЕЧЕ ОТ ОНОВА, КОЕТО ЗНАМ

Задавайки си тези въпроси, от самото начало се чувствах като мравка, която се опитва да разбере Вселената. Имах много повече въпроси, отколкото отговори, и бях наясно, че се ровя в много области, на чието изучаване други хора са посветили живота си. Едно от предимствата на моето обществено положение е, че мога да говоря с най-добрите учени в света, които са изучавали историята в дълбочина, както и с хората, които са или са били в позицията да пишат историята. Това ми позволи да сверявам наличната информация с най-добрите измежду тях. Макар всеки от тях да предложи задълбочен поглед към някои части от пъзела, никой нямаше холистичното разбиране, което ми беше необходимо, за да намеря адекватни отговори на всичките си въпроси. Но като говорих с всички и след това проверих валидността на наученото чрез собственото си проучване, парчетата от пъзела започнаха да се подреждат.

Хората и инструментите, с които разполагаме в „Бриджуотър“, изиграха безценна роля за това изследване. Тъй като светът е сложен, участието във висококонкурентната игра на осмисляне на миналото, разбиране на събитията в настоящето и използване на тази информация за вземането на решения с оглед на очакванията за бъдещето изисква стотици хора и невероятна компютърна мощ. Например ние консумираме активно около 100 милиона серии от данни, които минават през нашите логически рамки, които от своя страна преобразуват систематично тази информация в сделки на всеки пазар, на който можем да търгуваме, във всички големи страни в света. Вярвам, че никой не може да се мери с нас по отношение на способността ни да следим и да обработваме информация за всички водещи страни и всички водещи пазари. Благодарение на тази машина можах да видя и да се опитам да разбера как работи светът, в който живея, и затова разчитах на нея за целите на това изследване.

При все това не мога да бъда сигурен, че съм прав за каквото и да било.

Въпреки че придобих огромни знания, които ще вкарам в ефективна употреба, знам, че това, което знам, все още е само една миниатюрна част от онова, което трябва да знам, за да съм уверен във валидността на моята гледна точка за бъдещето. Също така знам от опит, че ако чакам да науча достатъчно, за да съм удовлетворен от това, което знам, преди да действам или да започна да споделям наученото, никога няма да мога да използвам или да предам това, което съм научил. Затова ви моля да

разберете, че въпреки че това изследване предлага моята гледна точка за голямата картина от горе надолу във връзка с това, което съм научил, и моята прогноза за бъдещето, в чиято валидност изобщо не съм толкова уверен, вие трябва да разглеждате заключенията ми като теории, а не като факти. Имайте предвид, че въпреки всичко, казано дотук, съм допускал повече грешки, отколкото мога да си спомня, и ценя диверсифицирането на моите инвестиции повече от всичко друго. Моля ви да разберете, че просто правя най-доброто, на което съм способен, за да споделя открито разсъжденията си с вас.

Може да се чудите защо написах тази книга. В миналото щях да предпочета да си мълча за научените уроци. Днес обаче съм в този етап от живота си, когато тихичкото постигане на нови успехи не е толкова важно за мен, колкото предаването на това, което съм научил, с надеждата, че то може да е от полза на другите. Основните ми цели са да ви представя моя модел за функционирането на света – да ви предложи една-единствена лесносмилаема история на последните 500 години, която показва как и защо историята се съотнася с това, което се случва днес – и да помогна на вас и на други хора да вземат по-добри решения, така че всички да се радваме на едно по-добро бъдеще.

КАК Е ОРГАНИЗИРАНО ТОВА ИЗСЛЕДВАНЕ

Подобно на всички мои изследвания и в този случай ще се опитам да споделя това, което съм научил, в по-кратки и по-прости форми (като видеа, които можете да намерите онлайн), в по-дълги и по-подробни форми (като тази книга) и в още по-изчерпателни форми за търсещите допълнителни графики и исторически примери (които са достъпни наред с всички други ресурси, които не съм включил в книгата, в сайта *economicprinciples.org*). За да съм сигурен, че най-важните идеи и понятия са представени в разбираем вид, написах тази книга на по-достъпен език, приоритизирайки яснотата за сметка на прецизността. По тази причина на места написаното от мен като цяло е точно, но невинаги съвсем прецизно.

В първа част обобщавам всичко, което съм научил, под формата на опростен архетипен модел на възхода и упадъка на империите, базиран на проучванията ми на конкретни случаи. Първо преобразувам резултатите от изследването в индекс на цялостната сила на импе-

риите. Този индекс представя обобщено възхода и упадъка на различни сили и включва осем показателя за различни типове сила. По-нататък навлизам в повече подробности и представям списък с 18 определящи фактора, които според мен играят ключова роля за възхода и упадъка на империите, и анализирам в детайли трите големи цикъла, споменати по-рано. **Във втора част разглеждам отделните случаи в по-голяма дълбочина, като проследявам историята на империите, контролирали водещите резервни валути през последните 500 години. Тук съм включил и глава, посветена на конфликтите между САЩ и Китай днес. И накрая, в заключителната трета част, очертавам какво означава всичко това за бъдещето.**